

I.Dünya Savaşı'nda Sinema Üzerinde Osmanlı Askerî Sansürü

The Ottoman Military's Censorship of Cinema in World War I

Feyza KURNAZ ŞAHİN*

*Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Afyonkarahisar, Türkiye

ORCID: F.K.Ş. 0000-0002-4858-1639

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Feyza Kurnaz Şahin,
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü, Afyonkarahisar,
Türkiye
E-posta/E-mail: fsahin@aku.edu.tr

Başvuru/Submitted: 11.09.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
22.02.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
22.02.2023

Kabul/Accepted: 24.05.2023

Atf/Citation: Kurnaz Sahin, Feyza. "I.Dünya Savaşı'nda Sinema Üzerinde Osmanlı Askerî Sansürü" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 43 (2023): 79-110.
<https://doi.org/10.26650/YTA2023-1173821>

ÖZ

Araştırmanın temel amacı I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin sinema üzerindeki askeri sansür uygulamalarını irdelemek olarak tanımlanır. Bu meyanda savaş yıllarında sinema üzerindeki denetim, sansür ve denetimin yasal temelleri, İstanbul'da sansür teşkilatlanması, sansürle ilgili uygulamaların değişimine yönelik alınan kararlar değerlendirildi.

I. Dünya Savaşı başında taraf devletlerde olağanüstü koşullar nedeniyle seferberlik uygulamaları başladı. Osmanlı hükümeti, Harbiye Nezareti marifetiyle haberleşme ve basının sansür edileceğini ve çeşitli bölgelerde sansür merkezleri kurulacağını bildiren bir "sansür talimatnamesi" yayımladı. Talimatname esaslarına göre basın, haberleşme, posta paketleri, kitap ve risaleler ile tiyatro ve sinemaya sansür uygulanacaktı. Sinema üzerinde askeri sansür uygulamaları talimatnamenin 59. maddesine göre şekillendi. Buna göre ilk defa gösterime girecek tiyatro ve piyesler ile bütün sinema filmleri İstanbul'da Sansür Müfettiş-i Umumiliğine, taşrada ise Sansür Müfettişliklerine kontrol ettirilerek müsaade alınması zorunlu idi. Bu uygulama Müfettişliklerin yoğunluğu nedeniyle bir süre sonra değişti ve sinema sansürünün polis teşkilatı tarafından yürütülmesine karar verildi.

Araştırmanın temel kaynağını Genelkurmay ATASE Arşivi ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivindeki belgeler oluşturdu.

Anahtar Kelimeler: Askerî Sansür, Film, I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Sinema

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the Ottoman State's military censorship practices regarding cinema during World War I. In this respect, the study evaluates inspections of cinema, legal bases of censorship and inspection, censorship organization in Istanbul, and decisions made for alterations in practices related to censorship during the war years.

Mobilization practices started with the influence of extraordinary circumstances on all belligerents when World War I broke out. The Ottoman government

published a censorship regulation stating that communications and the press would be censored and that censorship centers would be established at various places through the Ministry of War. In accordance with the regulation, censorship would be applied to the press, communications, postal packets, books and booklets, and cinema and theatre. The military censorship practices regarding cinema were shaped according to Article 59 of the regulation. Accordingly, getting permission from the Censorship General Inspectorate (*Sansür Müfettiş-i Umumiği*) in İstanbul and the Censorship Inspectorates in the country was made obligatory in order to show all the film strips and theatres and plays being released for the first time. However, this application changed after a while due to the workload on the Inspectorships, and the decision was made to have cinema censorship be implemented by the police force. The main sources of the research are the documents in the Ottoman Archive of the Presidency and the *Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE)* [Military History and Strategic Research] Archive of the General Staff.

Keywords: Military Censorship, Movies, World War I, Ottoman State, Cinema

Extended Abstract

The results obtained from archive data reveal military censorship to have been applied to the cinema during World War I. However, to say that this prohibition was entirely reciprocated in the social base is difficult, because even though the projection of unethical films was banned, the most significant proof against this was the continued showing of such films in several cinemas in İstanbul.

The Ottoman State applied censorship primarily to communications, the press, cinema, theatre, and other entertainment (lu'biyyat) fields during World War I. State power had increased due to war conditions and brought with it new supervision and control styles. The censorship applied to telegraphs and letters carried the right to privacy to a delicate point. All these control mechanisms were designed to prevent information from falling into enemy hands and to inhibit propaganda activities.

In this sense, World War I presented an important turning point in the history of censorship and state supervision because the war started being seen as not only the conflict of armies but also the conflict of societies. A failure in the interior could lead to a defeat in the front. Thus, sustaining public opinion became obligatory. This case ensured that all communication systems, the press, and modern arts such as cinema and theatre would be subjected to censorship. Using the restrictions imposed in this manner, numerous regulations controlling what could or could not be expressed in cinema were made.

Film censorship in the Ottoman State was primarily carried out by military censorship committees. However, serious problems were experienced in practice. The heavy workload of the military censorship committees led to the disruption of the duty

of film censorship. In this respect, the censorship system halted as the films containing political content that were required to be censored could not be analyzed carefully. This case was changed by order of the Department of Supreme Military Command, and the duty of film censorship was left to the Police Directorate. Any film that was not approved by the government censorship could not be released. When examining the films that had been censored during World War I, military images in favor of the Allied Powers, war and propaganda films belonging to the Allied Powers, unethical films, films with separatist content, and films that could disrupt political relations between the Ottoman government and other states were seen to have been forbidden. The Ottoman General Staff realized the cinema censor by modeling judgments and the censor transactions that its allies Austria and Germany had applied to cinema and theatre. Cinemas were allowed to show Ottoman army parades that would evoke patriotic feelings, army wars, ethical films, and films consisting of pages belonging to the history. Additionally, army images in favor of the Allied Powers as well as unethical and separatist films were forbidden.

The most striking point regarding cinema censorship was that cinema censorship for children became an issue during the war. Scenes of murder cases occurred in many films during movie screenings in Istanbul. How these scenes negatively affected children's mental health drove the Ottoman authorities to act. In order to prevent children from being harmed by staging these scenes, a regulation was planned to be made that children under 16 would not be allowed in public cinemas. In this sense, an article was added to the draft law titled *Tiyatro, Sinema ve Buna Mümasil Lu'biyat Mahallerinin Sureti Küşad ve İdareleri Hakkında* that was presented to the Council of State on August 19, 1916. Within this scope, the plan was to forbid children under 16, ages when they need upbringing and protection, from entering cinemas and theatres at any time, instead they would only be allowed to view cinema and theatre shows on Fridays and holidays based on their level of education and age.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde tiyatro, ortaoyunu, karagöz, kukla ve tiyatro gibi gösteri sanatları için oyunlar anlamına gelen “*lu'biyyat*” kavramı kullanılıyordu. Bu geleneksel sanatlara XIX. yüzyılın son çeyreğinde modern sanat olarak sinema da eklendi¹. Osmanlı ülkesinde ilk sinema gösterimine dair bir kesinlik olmamakla birlikte sinemanın 1896'da Osmanlı'ya girdiğine dair yaygın bir görüş bulunmaktadır². İstanbul, başkent olması ve nüfusun niteliği itibarıyla sinema gösterimlerinin merkezi konumundaydı. 1896'dan 1900'lere kadar sinema yaygın bir seyirci kitlesine ulaşmasa da münferit gösterimlerle Osmanlı ahalisini etkilemeyi başarmıştı³. Bu tarihten itibaren sinema üzerinde kontrole yönelik kural ve denetlemeler yavaş yavaş oluşmaya başladı.

Esasen Osmanlı'da gösteri sanatlarının nasıl icra edileceğine yönelik yasal düzenlemeler ve denetimler mevcut idi. Örneğin 1873'te tiyatro eserlerinin Maarif Meclisi tarafından denetlenmesi ve tasdik edilmemiş olan eserlerin oynatılması yasaklanmıştı⁴. Yine 1883'te tiyatro ve benzer mahallerde halkın zihnini bozacak veya siyasi içeriğe sahip oyunların yasaklanması için oynanacak piyeslerin önceden Matbuât İdaresince kontrol edilmesi istenmişti. Bunun için maaşlı bir görevli de tayin edildi⁵. Ayrıca Beyoğlu'nda sahnelenen tiyatro oyunlarının sansürlenmesi için 1890'da bir sansür heyeti oluşturulmuş⁶, tiyatro oyunları için sansür talimatnameleri yayımlanmıştı⁷. Bilahare 11 Haziran 1896'da tiyatro, ortaoyunu, karagöz, kukla, hokkabaz, cambaz gibi gösteri ve oyunlar için alınması gereken ruhsat, uyulması gereken kurallar ve kurallara aykırı davrananlara verilecek cezalar içeren otuz iki madde ve ekli maddelerden oluşan bir nizamname hazırlandı⁸.

-
- 1 Ayhan Ceylan, “Osmanlı Sinemasında Genel Hukukî Düzenleme”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 17 S. 34, Güz 2018/2, s. 2-5.
  - 2 Süleyman Beyoğlu, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2018, s. 17-18.
  - 3 Özde Çeliktemel-Thomen, “Hayal Hakikat Olursa: Osmanlı İstanbul'unda Filmler, Gösterimler, İzlenimler (1896-1909)”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, S. 75, Sinema Tutkusu 4, Kasım Aralık Ocak 2015-2016, s. 156; Şükrü Sim, *Türkiye'de Sinema Filmleri ve Sansür*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 11.
  - 4 *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, İstanbul, 2015, s. 157.
  - 5 *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB)*, 13/75, 21 Haziran 1883; *Arşiv Belgelerine...*, s. 166-167.
  - 6 *Arşiv Belgelerine...*, s. 192-193.
  - 7 *Arşiv Belgelerine...*, s. 213-214.
  - 8 *BOA, Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH)*, 9/28, 11 Haziran 1896; *Arşiv Belgelerine...*, s. 43-48.

Sultan II. Abdülhamid döneminde basına yönelik katı bir sansürün varlığı bilinmekte idi. Bu dönemde sinema üzerinde de belli ölçülerde denetim oluşturulmaya çalışıldı⁹. Örneğin Adana Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 15 Haziran 1902 tarihli bir yazıda Yunan tebaasından Dimitri adında bir şahsın Mersin'e geldiği ve burada Manoli'nin gazinosunda sinematografi makinesiyle muhtelif resimler gösterdiği bildirilmekte idi. Bu sinema gösterimi sırasında bazı Avrupa hükümdarlarının tasvirlerini gösterilirken Sultan Abdüllaziz'in de at üzerinde bir tasviri halka sunulmuştu. Ancak Osmanlı makamları, padişahın tasvirinin gösterilmesinde hassastı. Nitekim polis idaresinden gönderilen haberde buna dikkat çekilerek hükümdarın tasvirinin tiyatro ve sinemalarda gösterilmesinin adaba aykırı ve saygısızlık olacağı ifade edilmişti. Padişahın tasvirinin gösterilmesi doğru bulunmadığından Dimitri'ye gerekli uyarının yapıldığı ve bu gibi durumlara meydan verilmemesi için polis komiserliğine gerekli talimatın verildiği bildirilmekte idi¹⁰.

Sinemalarda sakıncalı filmlerin gösterilmemesi için bazı tedbirlere de başvurulmakta idi. Örneğin Dahiliye Nezareti tarafından Zaptiye Nezaretine gönderilen 21 Şubat 1904 tarihli bir yazıda Beyoğlu'nda bulunan Halep Çarşısında sinematograf yoluyla gösterilen manzaralar arasında Napolyon'un Mısır muharebelerine dair resimleriyle birlikte yasaklanmış resimlerin gösterildiği müfettişler tarafından haber veriliyordu. Fotoğrafların gösterime girmeden önce Matbuât-ı Dahiliye idaresine tasdik ettirilmesinin gerekli olduğu, bu nedenle film sahiplerinin bu konuda uyarılması, sakıncalı resimlerin gösterilmesine meydan verilmemesi talep edildi¹¹.

Osmanlı sinemalarında halka cinayet sahnelerinin izletilmemesi için de sansür uygulanmakta idi. Örneğin 19 Ekim 1907 tarihli olup Mâbeyn-i Hümâyun Başkitâbet Dairesine gönderilen bir yazıda Selanik'te Olimpia Salonu adında bir kahvehaneye getirilen bir sinematograf vasıtasıyla halka anarşistlikle ilgili cinayet sahnelerinin izlettirildiği ifade ediliyordu. Hatta polis idaresinin bu sahnelerin gösterilmesine kayıtsız kalmasından bahsedilerek bu teşebbüsleri yasaklamadığı dile getirilmekte idi. Olayın soruşturulması için Selanik Merkez Kumandanlığı Yaveri Kaymakam Nazım Bey görevlendirildi. Yapılan incelemede zabitanın bu tür muzır gösterimlerde kayıtsız davrandığı anlaşılmıştı. Bu nedenle zabıta memurlarının şiddetle azarlanması istendi. Bununla

9 Nijat Özön, *Türk Sineması Kronolojisi (1895–1966)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1968, s. 13; Özde Çeliktemel-Thomen, "Regulating Exhibitions at Cinema-Houses in Imperial Istanbul", *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 1, 2018, s. 87.

10 BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT)*, 537/38, s. 1, 2, 2 Haziran 1318, 26 Haziran 1318; *Arşiv Belgelerine...*, s. 348-349.

11 BOA, *DH.MKT*, 823/38-2, 8 Şubat 1319; *Arşiv Belgelerine...*, s. 354-355.

birlikte bu tarz filmlerin ülkeye girişini baştan engellemenin daha doğru olacağı düşünülmüş olmalı ki Rüsumat Nezaretine tebligatta bulunularak bu tür muzır görüntülerin gümrükten geçişine izin verilmemesi talep edildi¹².

Sinemalarda genel ahlaka aykırı gösterimler de yasaklanmakta idi. Örneğin 14 Kasım 1908 tarihli olup Zaptiye Nezareti tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda Beyoğlu'nda Odeon Tiyatrosunda Sinematograf Kumpanyası tarafından âdâb-ı umumiyeye mugayir (genel ahlaka aykırı) gösterimler yapıldığının haber alındığı ve bu haber üzerine gösterimlerin men edildiği ifade edilmişti¹³.

Bu uygulamalara rağmen sinema üzerindeki kontrol mekanizmasının tam ve kapsamlı olarak kurulabildiğini söylemek oldukça zordur. Zira dönemin koşulları buna fazla müsaade etmedi. Özellikle sinemaya yönelik altyapı problemleri, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ndeki nüfuzu, denetimin tam anlamıyla sağlanmasını önlüyordu. Öte yandan yerel iktidarların merkez karşısında güçlenmesi de sinema üzerindeki denetimi zorlaştırdı. Sinemanın imparatorluğa girişinden sonra siyasal iktidar, sinemanın iktidarın hizmetinde kullanılması çabasına girdi. Aynı zamanda onun denetlenebilir olmasını da sağlamaya çalıştı. Bu meyanda Sultan II. Abdülhamid, basın, telgraf ve telefon gibi iletişim araçlarına denetim uyguladığı gibi sinema alanını da bu denetimden uzak tutmadı¹⁴.

XIX. yüzyılın sonlarında sinema yavaş yavaş büyüyen bir halk eğlencesi haline dönüşmüştü. Bu nedenle sinema sektöründe faaliyet gösteren yabancı ve Osmanlı girişimcileri kazançlarını artırmak ve işlerini büyütmek ümidiyle daha kalıcı adımlar attı. 1898'de yabancı sinema şirketleri başkentte faaliyetlerini genişletti. Fransız Pathé şirketi, mühendis-mucit Pierre-Victor Continsouza aracılığıyla zaten Osmanlı başkentinde bağlantılar kurmuştu. Pathé, aynı zamanda İstanbullu tüccar Sigmund Weinberg ile iş birliği yaptı¹⁵. Weinberg ve Pathé imparatorluğun ilk kalıcı sinema salonunu Pathé Cinema'yı 1908'de açtı. Daimî olarak açılan bu sinema salonu 825 kişilik kapasiteye sahipti. Bunu 1909'da İzmir'de ikinci Pathé Sinemasının açılması izledi. Böylece I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı topraklarında film gösterimi ve dağıtım alanına “*en büyük ve en etkili*” film şirketi Fransız Pathe film şirketi oldu. Zamanla çok sayıda uluslararası film şirketi İstanbul'da sinema gösterimi işine girdi. Böylece film gösterimi ve

12 BOA, Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR.I.A), 36/3508, 6 Teşrinievvel 1323/12 Ramazan 1325; Arşiv Belgelerine..., s. 358-359.

13 BOA, ZB, 328/6, 1 Teşrinisani 1324/14 Kasım 1908; Arşiv Belgelerine..., s. 370-371.

14 Serdar Öztürk, “Türk Sinema Tarihinin Altpolitikası (1896-1923)”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, C. 8, S.1, Temmuz 2013, s. 254; Şükrü Sim, *Türkiye'de Sinema...*, s. 11.

15 Özde Çeliktemel-Thomen, “Regulating Exhibitions at Cinema-Houses in Imperial Istanbul”, s. 88-90; Süleyman Beyoğlu, *İmparatorluktan Cumhuriyete...*, s. 131.

dağıtımını hususunda İstanbul'da kıyasıya bir rekabet başladı. ABD şirketleri de hem film gösterimi hem de film malzemeleri ve cihazlarının satışıyla ilgilendiler. Osmanlı ülkesi, ABD sinema şirketleri açısından kazançlı bir pazar niteliğindedi. I. Dünya Savaşı'ndan itibaren dünya sinema pazarında ABD belirleyici bir rol üstlendi. Bu meyanda Osmanlı Devleti'nde ABD film şirketleri arttı. Osmanlı topraklarında sinema salonları İstanbul yanında İzmir ve Selanik gibi şehirlerde yayıldı. Ancak İstanbul, sinema sektörünün ana merkeziydi. I. Dünya Savaşı arifesinde İstanbul'da 25 sinema salonu vardı. Bunlar “*Amphithéâtre de Petits-Champs, Cirque de Péra, Cinéma Central (1911), Cinéma Cosmographe, Cinéma Etoile, Cinéma Luxembourg, Cinéma Magic (1914), Cinéma Orientaux (1912), Cinéma Weimberg (Pathé Cinéma, 1908), Théâtre Odeon ve Théâtre d'Hiver de Petits Champs*” olarak sayılabilir. Osmanlı topraklarının diğer bölgelerinde de sınırlı olmakla birlikte sinema gösterimleri yapılmaktaydı. Sinema salonlarının sayısı I. Dünya Savaşı döneminde arttı¹⁶.

Araştırma, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde sinema üzerinde askerî sansürün varlığı ve sansür uygulamaları üzerine yoğunlaşmıştır. Sinema gösteriminin izleyiciye ulaşmadan önce nasıl bir sansür sistemine tabi tutulduğu, sansür sisteminde yer alan aktörler, sansür uygulamalarında yaşanan sıkıntılar ve sansürün planlanan şekilde uygulanıp uygulanmadığı tüm boyutlarıyla ortaya konulmaya çalışıldı. Bu çerçevede çalışma arşiv kaynaklarıyla desteklendi ve belgeler üzerinden sinema sansürü analiz edildi. Böylece I. Dünya Savaşı sırasında uygulanan askerî sansürün sinema üzerindeki etkileri tartışıldı. Çalışma, askerî sansürün sinema üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla arşiv belgelerinden ve telif eserlerden yararlanmak suretiyle gerçekleştirildi.

1. Savaş ve Sinema Sansürü

I. Dünya Savaşı sırasında daha uzun filmler ve çoklu programlarla birlikte sinema salonları popüleritesini arttırdı. Sinema salonlarındaki bu artış ve kalıcı sinema mekanlarının oluşması İstanbul'da sinemanın kurumsallaşması anlamına geliyordu. Sinemanın belli bir standarda ulaşması, onun izlenmesi ve denetlenmesi olgusunu beraberinde getirdi. Osmanlı Hükümeti, sinema ve sinema sektörüne yönelik daha güçlü bir kontrol mekanizması oluşturmaya başladı. Zira bu yeni eğlence türü potansiyel zararlara da sebep olabiliyordu. Osmanlı makamları sinemayı denetleyici ve düzenleyici kuralları oluşturmak durumundaydı¹⁷. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki savaş döneminde uygulanan

16 Özde Çeliktemel-Thomen, “Regulating Exhibitions at Cinema-Houses in Imperial Istanbul”, s. 88-90.

17 Özde Çeliktemel-Thomen, “Regulating Exhibitions at Cinema-Houses in Imperial Istanbul”, s. 83-85.

katı sansür ve denetim Osmanlı'da sinemanın gelişimini engelledi¹⁸.

I. Dünya Savaşı sırasında hemen hemen bütün devletler posta, telgraf, broşür, kitap, haber, gazete, oyun, fotoğraf, film ve konuşmaları tamamıyla sansüre veya kısıtlamalara tabi tuttu¹⁹. Osmanlı Devleti'nde Alman çizgisinde modellenen sansür, birlik hareketleri gibi bilgilerin düşman eline geçmesini engellemek için tasarlandı²⁰. Öte yandan savaş şartları ve olağanüstü koşullar içeren çalkantılı bir dönemde iktidarın kontrolünü güçlendirmesinin bir yolu oldu. Savaşın sonunda, Osmanlı askerî sansürü farklı bir boyut kazanarak kısmen devam etti. Ancak hiç şüphesiz cephedeki sansür, savaşın acımasız gerçekliğinin kamuoyundan gizlenmesini de sağlamış oldu.

Esasen Osmanlı Devleti'nde I. Dünya Savaşı'ndan önceki yirmi yılda matbuatı sansürleyen yasal düzenlemeler yapılmıştı. 1900'lerde sinemanın gelişmesi de film sansürüyle ilgili bazı nizamname layihalarının hazırlanmasına yol açmıştı. Ancak hazırlanan bu layihalar yürürlüğe girmedi²¹.

I. Dünya Savaşı, sansür ve devlet denetimi açısından bir dönüm noktası oldu. Savaş bir ordular çatışmasından daha fazlasıydı ve toplumların bir çatışması olarak görülüyordu. Bu nedenle iç cephedeki başarısızlık savaş cephesinde yenilgiye yol açabilirdi. Dolayısıyla bu savaşta kamuoyu yeni bir önem kazandı. Aynı zamanda teknolojideki ilerlemeler ve merkezi bir posta hizmetinin geliştirilmesi, iletişimin kontrol edilmesinin nispeten kolay bir şekilde sağlanabileceği anlamına geliyordu. Bu durum, bütün iletişim araçlarının sansür, kısıtlama ve denetiminin düzenlemesine sebep oldu. Osmanlı askerî sansürü Ağustos 1914'ten itibaren kendini her alanda hissettirdi. Bu dönemde diğer bütün alanlarda olduğu gibi sinema üzerinde de ciddi bir askerî sansür bulunuyordu. Zira hükümet sansüründen geçmeyen herhangi bir filmin gösterimi kesinlikle yasaktı²².

1.1. Sansürün Amacı

Sansür sisteminin en önemli amacı rakip tarafların propagandasını engellemek, birbirlerinin kamuoyunu etkilemek amaçlı yapılan faaliyetleri ortadan kaldırmaktı. Savaş çok cepheli ve geniş bir alana yayıldığı için oldukça geniş çapta bir kamuoyu ve okuyan

18 İ. Arda Odabaşı, *Milli Sinema Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s. 21.

19 Ross Webb, "Censorship and Surveillance in the First World War", *Counterfutures*, Nr. 8, 2019, s.184-189 (<http://counterfutures.nz/8/Webb%20review.pdf>).

20 *MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE), Birinci Dünya Harbi (BDH)*, 2709/341, 5-5, 12.5.1334.

21 Ayhan Ceylan, "Osmanlı Sinemasında...", s. 2-5.

22 *ATASE, BDH*, 408-258/1613; *ATASE, BDH*, 2709/341, 3-9a, tarihsiz; *ATASE, BDH*, 3183/17, 1-9a.

bir kesim bulunuyordu. Basın yoluyla kitleler haberleri çabuk alabiliyor ve bu durum oldukça iyi tasarlanmış propaganda faaliyetlerini etkili kılıyordu. Bu nedenle önemli bir propaganda aracı olan sinema bu dönemde sansüre tabi tutuldu. Hemen hemen her alanda uygulanan askerî sansürde nelerin yasak olduğu “*Askerî Sansür Hakkında Talimat*” ile belirlenmişti. Buna göre;

- 1- Osmanlı ve Müttefik devletlerin askeri düzen, harekât ve askeri sevkiyatları ile ilgili daha evvel basında yayımlanmamış bilgiler,
  - 2- Osmanlı ve Müttefik devletlerin iâşe durumu, nakliye araçları, askeri teçhizatı, kömür ve petrol madenleri, levazımat-ı askeriye ile ilgili diğer maden ve kaynaklar, liman ve iskeleler inşaatı, telgraf, telsiz telgraf, telefon hatları ve tesisatı, şimendifer ve dekovil inşaatı, levazımat ve askeri mühimmat ile bu alanda faaliyet gösteren fabrikalar,
- Hülasa harbin sevk ve idaresine yardımcı dokunan veya dokunacak bütün kaynak, kuvvetler, tesisler ile askeri teşkilat ve bunlarla ilgili fotoğraf ve filmler,
- 3- Osmanlı ülkesinde veya Müttefik devletler topraklarında basında yer almayan casuslukla ilgili bilgiler ile düşmanın hedef amaçları, harekât ve askeri görüntüleri ile askeriyenin gizli kalmasını istediği malumat,
  - 4- Kumandanlar ile askeri memurların yurt içi ve yurt dışına seyahatleri, askeri ve yasaklı mıntikalarda bulaşıcı ve salgın hastalıklara dair bilgiler,
  - 5- Memleket dahilinde halkı hükümete karşı isyan ihtilal ve itaatsizliğe sevk ve teşvik edecek mahiyette veya çeşitli unsurlar arasındaki uyumu bozacak şekilde neşriyat yapılması,
  - 6- Bütün askeri hareketi idare eden zabitan ve kumandanların hüviyetleriyle faaliyetleri hakkında düşmanca bilinmesi istenmeyen bilgilerin neşri,
  - 7- Bu tür neşriyatın prova nüshaları mutlaka askerî sansür memurlarına gösterilecek ve ancak sansür teşkilatının müsaadesiyle neşredilebilecekti. Bu sayılanlar dışında olanlar doğrudan doğruya neşr olunabilirdi.
  - 8- Askerî sansüre tabi olan maddeler, sansüre sevk edilmeksizin neşredildiği takdirde mesuliyet gazete ve dergilerin sorumlu müdürleriyle muharrirlerine, kitap ve sair matbuatta ise sahiplerine tevcih edecek ve binaenaleyh neşriyatın mahiyetine göre sorumluları divan-ı örfiye sevk edilecektir²³.

23 *ATASE, BDH, Klasör/Dosya, 3471/149A-21-2, tarihsiz; Hüseyin Kalemli, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Sansür Uygulaması”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 62, 2018, s. 531.*

1.2. Sinema Sansürünün Yasal Temelleri

I. Dünya Savaşı başlar başlamaz savaşa dahil olan devletlerde seferberlik uygulamaları başladı. Osmanlı Devleti de 2 Ağustos 1914'te seferberlik ilan etti. Bilahare Osmanlı topraklarındaki bütün haberleşme ve basın organlarına denetim uygulanmaya başlandı. Bu meyanda Harbiye Nezareti'nin emriyle haberleşme ve basının sansüre tabi tutulacağı ve memleketin farklı bölgelerinde sansür merkezleri kurulacağını belirten bir “*sansür talimatnamesi*” yürürlüğe girdi²⁴. Bu talimatnamede yer alan hükümlere göre bir sansür teşkilatı oluşturularak basın, haberleşme, posta paketleri, kitap ve risaleler ile sinema ve tiyatro alanlarında sansür uygulanacaktı.

Osmanlı Devleti sinemaya yönelik kontrol içerikli kural ve uygulamalar getirmekle birlikte bu kontrol katı yasağcı bir niteliğe sahip değildi. Sinemanın Osmanlı topraklarına girip yaygınlaşmasına paralel olarak zamanla sinema alanında bazı hukukî düzenlemelere gereksinim duyuldu. Düzenlemeler teşkilatlı bir hale gelinceye kadar hükümet, film gösterimlerine ilişkin uygulamaları içeren münferit başvurulara ve taleplere pratik çözümler üretti. Ancak bu denetimin teşkilatlı hale getirilmesine ve sinemaya ilişkin bazı hukukî düzenlemelere ihtiyaç duyuldu²⁵. Bu dönemde sinemanın kontrolüne yönelik birkaç nizamname layihası hazırlanmıştı. Örneğin 18 Eylül 1916 tarihli olup Talat Paşa tarafından Sadaret makamına gönderilen bir yazıda tiyatro, sinema ve buna benzer eğlence yerlerinin kuruluş ve idarelerine yönelik hazırlanmış olan ve 59 madde ve bir geçici maddeden oluşan nizamname layihası Sadarete sunuldu²⁶. Ancak bu düzenlemeler tam bir kanun haline dönüşemediği gibi bu esasları toplumsal tabanda uygulamak mümkün olmadı. I. Dünya Savaşı sürecinde sinema üzerinde bir de askerî sansür uygulaması başladı.

Sinema üzerinde askerî sansür uygulamaları sansür talimatnamesinin 59. maddesine göre yapılmaya başlandı. Buna göre bütün sinema şeritlerinin ve ilk defa olmak üzere gösteriye çıkacak tiyatro ve piyeslerin İstanbul'da Sansür Müfettiş-i Umumiliğine, taşrada Sansür Müfettişlerine gösterildikten sonra müsaade alınması zorunlu idi²⁷. Ancak bu uygulama bir süre sonra değişti. Çünkü Askerî Sansür Müfettişlikleri mektup, telgraf ve matbuat gibi alanları da tetkik ettikleri için oldukça uzun zaman alan vazifeleri vardı. Aşırı iş yükü nedeniyle sinema sansürünü layıkıyla yürütemez hale geldi. Bu nedenle 18

24 *ATASE, BDH*, 408-258/1613; *ATASE, BDH*, 2709/341, 3-9a, tarihsiz; *ATASE, BDH*, 3183/17, 1-9a.

25 Ayhan Ceylan, “Osmanlı Sinemasında...”, s. 5.

26 *BOA, Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemi Evrakı (DH.EUM.VRK)*, 28/13-2,4, 5 Eylül 1332/19 Zilkade 1334, *Arşiv Belgelerine...*, s. 303-308.

27 *ATASE, BDH*, 408-258/1613; *ATASE, BDH*, 2709/341, 3-9a, tarihsiz; *ATASE, BDH*, 3183/17, 1-9a, İstanbul 1330, s. 18.

Şubat 1915'te Başkumandanlık Vekâleti tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen bir tahriratta sinema şeritleriyle tiyatro piyeslerinin doğrudan polis tarafından tetkik ve takip edileceği, sansür heyetleri tarafından sinemaya müdahale edilmeyeceği bildirildi. Bu emir Askerî Sansür Müfettişliklerine de gönderildi²⁸. Dahiliye Nezareti bu kararı 21-23 Şubat 1915'te bütün birimlerine duyurdu²⁹. Söz konusu yazıda tiyatro piyesleriyle sinema gösterimlerinin doğrudan polis tarafından tetkik ve takip edileceği, sansür heyetlerinin bu duruma müdahale hakkı kalmadığı, söz konusu talimatın sansür merkezlerine de gönderildiği belirtilerek bundan sonra buna göre muamele yapılması istenmekte idi³⁰. Esasen film sansürünün sansür heyetleri tarafından yapılması ve bu nedenle çıkan problemler, memleketin asayişini sağlamakla görevli olan polisin esas vazifesi idi.

Sinema sansürünün askerî sansür heyetlerinin kontrolünden alınmasının gerekçeleri sansür merkezlerinin iş yükünün son derece yoğun olmasından kaynaklıydı. Çünkü sansür memurları sinema filmlerini tam anlamıyla kontrol edemiyorlardı. Bu durum yaşanan bir olay sonrasında ortaya çıkmıştı. Dahiliye Nazırı Talat Bey imzasıyla 10 Şubat 1915'te Ordu-yu Hümayun Başkumandanlığına gönderilen yazıda bu durum açıkça ifade ediliyordu. Talat Bey'in bildirdiğine göre, ilk defa sahneye konacak tiyatro piyeslerinin ve sinema filmlerinin muayenesinin sansür heyetinin yetkininde bulunduğu sansür talimatnamesinde yer almakla birlikte sansür heyetlerinin gazetelerin ve mektupların incelenmesi gibi oldukça yoğun ve vakit sarfına neden olan vazifeye meşgul olmalarından dolayı diğer alanlardaki görevlerini layıkıyla yerine getirememekteydi. Ermeni tarihi ile ilgili olup İranlılar ile mücadelelerini konu alan “*Büyük Vartan*” piyesine Beyoğlu Askerî Sansür Heyeti tarafından müsaade edilmesiyle sorun ortaya çıkmıştı. Piyese sansür heyeti tarafından müsaade verilmesinden sonra piyesi düzenleyenlerin oyunun sahneleneceği gün ve yer de ahaliye ilan edilmişti. Ancak hatanın bu şekilde devam ettirilmesi Talat Paşa'yı rahatsız etmişti. Piyenin ilanından sonra engellenmesinin birtakım mahzurlar yaratacağı göz önüne alınarak oyuna mecburen müsaade edilmesi gerektiği düşünülmüş ancak bu da doğru bulunmamıştı. Bu gibi karışık durumlara meydan vermemek için gerek ilk gerekse mutad defalar sahneye konacak tiyatro piyeslerinin ve sinema filmlerinin doğrudan polis tarafından tetkik edilmesine müsaade edilmesi istendi³¹.

28 BOA, *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube (DH.EUM.5.Şb)*, 9/51, 001, 5 Şubat 1330.

29 BOA, *DH.EUM.5.Şb*, 9/51, 007, 9 Şubat 1330.

30 BOA, *DH.EUM.5.Şb*, 9/51, 012, 8 Şubat 1330; BOA, *DH.EUM.5.Şb*, 9/51, 007, 9 Şubat 1330; BOA, *DH.EUM.KLU*, 15/23, 001, 10 Şubat 1330/8 Rebiülahir 1333; BOA, *Dahiliye Emniyet-i Umumiye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Evrakı (DH.EUM.MTK)*, 80/6, 001, 003, 10 Şubat 1330/8 Rebiülahir 1333; BOA, *Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH.HMŞ)*, 18/117, 001, 001, 10 Şubat 1330/8 Rebiülahir 1333.

31 ATASE, *BDH*, Klasör/Dosya, 15-79/74-077, 25 Rebiülevvel 1333/28 Kanunusani 1330.

Bu yazı üzerine Başkumandanlık Vekâleti yeni bir tedbir almak durumunda kaldı. “*Büyük Vartan*” piyesi olayından sonra tiyatro piyesleri ile sinema şeritlerinin Polis Müdüriyeti Umumiyesi tarafından tetkik edilmesine karar verildi. Bu meyanda 15 Şubat 1915’te Başkumandanlık Vekâleti tarafından ilgili birimlere ve tüm ordu kumandanlıklarına gönderilen bir tahriratta sansür talimatnamesinin 49. ve 59. maddelerinde yer alan tiyatro piyesleri ve sinema kontrolünün bundan sonra sansür heyetleri tarafından icra edilmeyeceği, bu görevin polis müdürlüklerine bırakıldığı bildirilmişti³².

Sansür sistemindeki yasal düzenlemeler çerçevesinde sinema üzerindeki askerî sansür savaş boyunca devam etti. Osmanlı arşiv belgeleri izlendiğinde tiyatro gösterileri ve sinema filmlerinin polis müdüriyetince tetkik edileceği kararı alınmasına rağmen askerî sansür heyetlerinde sinema şeritlerinin tetkik edilmeye devam ettiği anlaşılmaktaydı. Bu nedenle 23 Şubat 1915 tarihli olup Dahiliye Nezareti tarafından ilgili birimlere gönderilen uyarı nitelikli yazıda sinema filmlerinin doğrudan doğruya polis tarafından incelenerek takip edileceği ve sansür heyetinin bu hususta hak ve müdahalesi kalmadığı bildirilerek uygulamanın buna göre yapılması gerektiği hatırlatıldı³³.

Sinema sansürü Polis Müdüriyetine verilmiş ise de bu husustaki uygulamaların değişkenlik arz ettiğini söylemek gereklidir. Zira İstanbul’da bulunan sansür heyetlerinden birisi olan İstanbul Askerî Sansür Müfettişliği tarafından Sansür merkezinde mektup muayenesinde görevli memurlara gönderilen 7 Ağustos 1915 tarihli bir yazıda Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesinde görülüp neşrine veya harice gönderilmesine müsaade edilen fotoğraf veya filmlerin munasip olanlarına Şube Müdürü Seyfi Bey’in imzasının basılması gerektiği hatırlatılmaktaydı. Bu imzayı taşımayan fotoğraf ve filmlerin şube tarafından görülmediğine veya görülüp de neşrine ve ihracına izin verilmediğine kanaat getirilecektir. Bu esas dikkate alınarak ona göre işlem yapılması gerektiği istendi³⁴. Bu örnekten anlaşılacağı üzere yurt dışına gönderilecek filmler yine askerî sansür heyetlerinin kontrolünden geçirilmekteydi.

Osmanlı Genelkurmayı sinema sansürünü müttefiki olan Avusturya ve Almanya’nın sinema ve tiyatrolar hakkında uyguladıkları hükümleri ve sansür işlemlerini örnek alarak yaptı. Sinemalarda vatanperver hisler uyandıracak Osmanlı ordusu resmigeçitleri, ordu muharebeleri, ahlaki şeritler ve tarihe ait levhalardan oluşan şeritlerin

32 *ATASE, BDH*, Klasör/Dosya, 15-79/74-077-01, 2 Şubat 1330; *ATASE, BDH*, Klasör/Dosya, 15-79/74-077-02, 2 Şubat 1330.

33 *BOA, DH.EUM.MTK*, 80/6, 8 Rebiülahir 1333/10 Şubat 1330/23 Şubat 1915.

34 *ATASE, BDH*, 418-274/1647, 044, 25 Temmuz 1331.

gösterilmesine müsaade edildi. Bununla birlikte İtilaf devletlerini üstün gösterecek ordu görüntüleri, ahlaka aykırı ve toplumu bölücü şeritler yasaklandı³⁵.

Savaşın son senelerinde Osmanlı Hükümeti sinema üzerinde askerî sansür uygulamalarına ilişkin Avrupalı devletlerde uygulanan kanunları incelemenin uygun olacağını düşündü. Bu meyanda Avrupalı ülkelerde bulunan sefaretler aracılığıyla sinema sansürü ile ilgili kanunlar istendi veya bu konuyla ilgili sefaretlerden bilgi talep edildi³⁶. Örneğin Dahiliye Nezareti tarafından 23 Haziran 1918'de Hariciye Nezaretine gönderilen bir yazıda yabancı ülkelerde sinemaların nasıl bir denetime tabi tutulduğunun incelenmesi için buralarda bulunan elçiliklerden konuyla ilgili talimatname suretlerinden birer nüsha istendi. Bu anlamda Almanya, Avusturya ve Macaristan, Bulgaristan, İsviçre, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Felemenk, Danimarka ve İsveç hükümetlerinin sinema sansürüyle ilgili hangi yasal düzenlemeleri yaptığı bilgisi istenirken varsa bu düzenlemelerin birer nüshası talep edilmekteydi³⁷. Hariciye Nezareti harekete geçerek 4 Temmuz 1918'de bütün sefaretlerden konuyla ilgili bilgi istedi. Böylece Osmanlı Hükümeti harp sırasında Avrupalı devletlerin sinema ve tiyatrolara uyguladığı sansüre ilişkin incelemede bulunarak bu hususta düzenlenen kanunlar ve talimatnameleri incelemek için ayrıntılı bir çalışma başlattı³⁸.

Bu istek üzerine birçok sefaretten sinema sansürüne ilişkin yasal düzenlemeler Hariciye Nezaretine ulaştırılmaya başlandı. Örneğin Hariciye Nezaretinin 4 Temmuz 1918 tarihli isteğine Viyana Sefareti tarafından gönderilen 22 Temmuz 1918 tarihli cevabi yazıda Avusturya'da sinema ve tiyatrolara uygulanan sansürün esasları açıklandı³⁹. Sefaretin verdiği bilgiye göre Avusturya'da sinema ve tiyatrolar belli bir kanuna tabi idi. Mesela sinema tesisi için vilayetten ruhsat alınması gerekli idi. Sansür teşkilatı tarafından izin verilen filmler sinemalarda gösterime girebiliyordu. Hatta harpten önce böyle bir sansür mekanizması mevcuttu. Fakat doğal olarak daha liberal bir şekilde uygulanmakta idi. Harp esnasında daha sert tedbirler alındığından sinemalardaki sansür de kuvvetlendirilmişti. Sinema idareleri için ikinci derecede makamın İçişleri Bakanlığı olduğu ifade edilmişti. Anılan bakanlığın sinemalar hakkında düzenlediği

35 *ATASE, BDH*, 413/299-1633-52, 1 Ağustos 1332; *ATASE, BDH*, 443-50/H1, 001-004, 001-004a, 9 Ağustos 1330; *ATASE, BDH*, 413-11/1632, 038, 25 Ağustos 1332.

36 *BOA, DH.EUM.VRK*, 28/60, 001, 23 Haziran 1334.

37 *BOA, DH.EUM.VRK*, 28/60, 001, 23 Haziran 1334; *BOA, DH.EUM.VRK*, 29/8, 024, 31 Temmuz 1334; *BOA, HR.SFR.04*, 107/107, 002, 25 Ramazan 1336/4 Temmuz 1918/4 Temmuz 1918.

38 *BOA, DH.EUM.VRK*, 29/8, 024, 31 Temmuz 1334.

39 *BOA, DH.EUM.VRK*, 29/8, 021, 22 Temmuz 1918.

18 Eylül 1912 tarihli nizamname ile Viyana Matbuat Kanunu içinde yer alan sinema ile ilgili düzenlemeler de ekli olarak gönderildi⁴⁰.

Viyana Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 16 Ağustos 1918 tarihli yazıda Avusturya tiyatroları ve sinemaları hakkında yürürlükteki sansür muamelesine dair 4 Ağustos 1918 tarihli yazıya verilen cevapta yakın zamanda Hariciye Nezaretinden istenilen açıklama üzerine sinema ve tiyatrolar hakkında Avusturya'da yürürlükte olan hukuki düzenlemeler ve sansür işlemlerine dair bir tahriyat ile açıklamalı bilgiler verilerek Avusturya Dahiliye Nezaretinin sinemalar hakkında çıkarttığı 18 Eylül 1912 tarihli nizamnamenin de gönderildiği belirtildi. Söz konusu nizamnamenin Hariciye Nezaretinden talep edilebileceği ifade edildi⁴¹. Hüseyin Hilmi Paşa tarafından gönderilen Viyana'da sinema sansürünün yasal uzantıları ve sansür uygulamalarına ilişkin bilgiler 14 Ağustos 1918'de Hariciye Nezareti tarafından Dahiliye Nezaretine iletildi⁴².

İsveç sefaretinden de sinema sansürüne ilişkin bilgi ulaştırıldı. Stockholm sefaretinden Hariciye Nezaretine iletilen bilgiye göre İsveç'te sansürle ilgili bir resmi daire bulunmamakla birlikte sinema şeritlerinin askerlikle ilişkili veya toplumun genel ahlakına aykırı olup olmadığı kontrol edildikten sonra buna göre ruhsat verildiği ifade edilmekte idi⁴³. Sefaretler Avrupa ülkelerinde sinema sansürü ile ilgili kanun ve talimatnameleri peyderpey gönderdiler. Bu meyanda Hariciye Nezareti tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 23 Ekim 1918 tarihli belgede Fransa'da sinema yapımı ve gösterimi ile matbuat ve kütüphanelerin askeri ve mülki kontrolü ile ilgili kanun ve nizamnamelerden birer nüsha sipariş edildiği ve geldiğinde Nezarete ulaştırılacağı bilgisi verilmekte idi⁴⁴.

Çok geçmeden Almanya'da sinemaya uygulanan askerî sansürün yasal temellerine dair esaslar da Osmanlı Hükümetine ulaştı. Bu meyanda Hariciye Nezareti tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 26 Eylül 1918 tarihli yazıda Almanya'nın çeşitli bölgelerinde uygulanan sinema sansürüne ilişkin bilgiler yer almakta idi. Buna göre Almanya'da sinema gösterimi hakkında krallıklara göre değişiklik bulunmaktaydı. Mesela Württemberg Krallığı dahilinde yürürlükte olan kanun ile Almanya'nın diğer

40 BOA, DH.EUM.VRK, 29/8, 019, 22 Temmuz 1918; BOA, DH.EUM.VRK, 29/8, 021, 22 Temmuz 1918; BOA, DH.EUM.VRK, 29/8, 010, 011, 012, Ağustos 1918; BOA, DH.EUM.VRK, 29/8, 001-009, Ağustos 1918.

41 BOA, DH.EUM.VRK, 29/8, 028, 16 Ağustos 1334/9 Zilkade 1336/16 Ağustos 1918.

42 BOA, DH.EUM.VRK, 29/8, 026, 14 Ağustos 1334/7 Zilkade 1336/14 Ağustos 1918.

43 BOA, DH.EUM.VRK, 29/7, 001, 19 Ağustos 1334/12 Zilkade 1336/19 Ağustos 1918.

44 BOA, DH.EUM.VRK, 29/15, 001, 16 Muharrem 1337/23 Teşrinievvel 1334.

bölgelerinde uygulanan kanun farklılık göstermekte idi. Ancak anlaşılan o ki Almanya’da son dönemde sinema gösterimleri hususunda yeni bir kanun görüşülmekteydi. Yakın zamanda onaylanması beklenen bu kanun Berlin sefaretı tarafından İstanbul’a gönderildi. Bununla birlikte Almanya’nın diğer eyaletlerinde uygulanan kanunlar da elde edilerek ulaştırıldı. Mesela Alman dışışleri, Dortmund Krallığı kanununun bir örnek olacağını düşünerek bu kanunun nüshasını Osmanlı sefaretine iletmişti. Çeşitli şekillerde toplanan bu kanunlar Osmanlı Hariciye Nezaretine gönderildi⁴⁵. Berlin sefaretinden bilahare gönderilen 30 Kasım 1918 tarihli diğer bir tahriratta ise Almanya Hariciye Nezaretinden alınan cevaba göre bazı bilgiler paylaşılmıştı. Buna göre Almanya’da tiyatro ve sinematografların sansürüne ait işlemler, Almanya hükümetinin her birinin yazılı kanunu gereğince polis idaresi marifetiyle yürütülmekteydi. Bu arada Berlin’de yürürlükte olan diğer nizamnamelerin birer sureti de gönderildi. Bununla birlikte Almanya’daki mevcut hükümetin tiyatro ve sinematograf sansürünü lağvettiği de bildirilmekteydi. Mevcut durumda eski idare zamanında yasak olan birçok yerin açıldığı, hatta bütün tiyatrolarda oyunların sahnelenmeye başladığı ifade edildi⁴⁶. Berlin’deki kanun ve nizamnameler yazının ekinde sunuldu⁴⁷.

2. Sinema Üzerinde Sansürün Yansıma Alanları

2.1. Harp Bölgelerinin Filme Alınmasında Askerî Sansür

Askerî sansür sadece sinema gösterimlerinden ibaret değildi. Sinema yapımlarına da askerî sansür uygulanmakta idi. Bu anlamda sinematograf yapımcılığına talip olanların uyması gereken bazı kurallar Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi tarafından belirlenmişti. Bu esaslar şu şekilde idi;

Harp bölgelerinde sinema çekimi yapmaya talip olanlar Karargâh-ı Umuminin aşağıda yer alan tekliflerini kabule mecbur olacaklardı.

- 1- Bir makine için nihayet iki kişiye izin verilebilir. Bu kişiler kâğıda yapışacak incelelikte iki adet fotoğraf, nüfus ve pasaportlarını ve yabancı ülke tebaasından ise kendi sefaretlerinden iyi hal kâğıdı alarak Karargâh-ı Umumi İkinci Şubesine ibraz edeceklerdir. Bu talepleri onaylanır ise şube tarafından kendilerine izin belgesi düzenlenir.

45 BOA, DH.EUM.VRK, 29/42, 006, 20 Zilhicce 1336/26 Eylül 1334.

46 BOA, DH.EUM.VRK, 29/42, 008, 30 Teşrinisani 1918.

47 BOA, DH.EUM.VRK, 29/42, 001-005.Tarihsiz.

- 2- Çekim amacıyla ne kadar uzunlukta şerit götürülecekse bunlar muhafazalarıyla beraber şubeye teslim edilecektir. Şube bu muhafazalara işaret koyacak ve şeritlerin uzunluk ve ağırlığını kaydedecektir. Götürülen muhafazalardan ayrı şubenin bilgisi ve izni dışında film şeridi götürmek uygun değildir.
- 3- Sinemacılar savaş alanlarında en büyük kumandanlık karargahına müracaatla vesikalarını ve şerit muhafazalarını ibraz edecektir. Sinemacıların yanına bir refakatçi tayin edilecektir. Sinemacılar bu refakatçinin vereceği talimata uygun olarak hareket etmeye mecburdurlar. Karargâh-ı Umuminin işaretini taşıyan her film şeridi kullanılmadan önce bu memura götürülecektir.
- 4- Bütün muhafazaların kullanılmasını müteakip çekilen film, başvuru karargâha teslim edilecektir. Karargâh da bu film kutularını Karargah-ı Umumi İkinci Şubeye gönderecektir. Film şirketi çekilen filmleri Karargâh-ı Umumi tarafından görevlendirilecek bir memur eşliğinde teftiş altında banyo edecektir.
- 5- Şeritlerin kısaltılması ancak kopartmak suretiyle olacaktır. Kesmek katiyen memnurdur. Koparılan uçların sonradan birleştirilmesini ispat edecek surette işaretlenmesi gerekmektedir.
- 6- Hazırlanan film şeritlerinde şirketin ismi ile bir seri numarası ve şeritlerin içeriğine dair açıklama bulunmalıdır. Buna ilave olarak listede içerikle çekildiği zaman ve çekim yeri hakkında ayrıntılı bilgi ve çeken kişinin ismi kaydedilmelidir.
- 7- Şirket kendine ait olan atölyesinde Karargâh-ı Umumi İkinci Şubenin görevlendireceği bir heyet nezaretinde şeritlerin içeriğini perde üstünde gösterecektir. Filmin gösterilmesine müsaade edilmeyecek kısımları heyet tarafından tespit edilecek ve bu kısımlar filmin negatif ve pozitif şeridinden kesilerek şubeye teslim edilmek üzere heyete verilecektir.
- 8- Sakıncalı görülen şeridin neşrine müsaade olunan kısmı şirketlere iade olunacak ancak Karargâh-ı Umumi bunları lüzum gördüğü zaman talep edebilecektir. Filmlerin müsaade olunan suretleri yalnız Osmanlı ülkesinde ve Müttefik memleketler dahilinde gösterilebilecektir. Yabancı ülkelerde gösterimi için ise özel bir izin alınması gereklidir.
- 9- Şirket sinema fotoğraf alımı için bütün şerit ve pul masrafını kendi hesabından karşılamış olursa Karargâh-ı Umuminin muhafazasını veyahut istifade etmesini arzu ettiği negatif şeritler için şirkete her bir metre için on kuruş ödeme yapacaktır. Eğer

fotoğrafçılar şerit ve bütün pul masrafını askeri makamlardan veya hükümete mensup bir hayır cemiyetinden karşılamış ise Karargâh-ı Umumi gerek uygun gördüğü zamanda neşr olunmak veya hiç neşr ettirilmemek lüzumuna karşı bu şeritleri ücretsiz şekilde alabilecektir.

- 10-Fotoğrafçı, Karargâh-ı Umumi tarafından istendiği takdirde negatif şeritlerin her bir metresini belirlenecek fiyata teslim etmeye mecburdur. Karargâh-ı Umumi bu şeritleri yurt dışında dahi kullanma hakkına sahiptir.
- 11-Şeritlerden bir parçanın sabit fotoğrafının çıkarılması için mutlaka heyet-i mahsusanın görüşü ve onayı alınacaktır.
- 12-Sinematografçı istihdam eden şirket veya cemiyet, savaş bölgesine gönderecekleri şahısların fiil ve hareketlerinden mesuldür⁴⁸.

Film yapımının yanında sinemaların faaliyete geçmesi için de Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesinde izin alınması şartı vardı. Örneğin İstanbul ve civarında sinema ve fotoğraf salonu açmak için Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesinde ruhsat alınması gerekli idi. Bu meyanda Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından 4 Mart 1918’de Dahiliye Nezaretine gönderilen bir yazıda İstanbul ve civarında fotoğraf ve sinema salonu açmak isteyenlerin Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesine verecekleri belgeleri hazırlamalarının zorunlu olduğu, bu şartlar dışında başka bir belge ile fotoğraf ve sinema salonu açılmayacağı belirtildi. Bu konuda zabıta memurlarının bilgilendirilmesi, bu kurallara aykırı hareket eden zabıta memurlarının bundan mesul tutulacağı dile getirildi⁴⁹.

2.2. Savaş Öncesinde ve Savaş Sürecinde Siyasi Nedenlerle Uygulanan Sansür

Osmanlı’da sinema sansürü savaşla birlikte başlamadı. Daha önce de sinema gösterimlerine ilişkin bazı sınırlamalar getirilmekte idi. Bu sınırlamaların nedenleri oldukça çeşitlidir. Zaman zaman toplumun genel ahlakına veya dine aykırı olduğu gerekçesiyle filmlere sansür konulmakta idi. Siyasi nedenlerle de gösterimi ilan edilmiş veya gösterimde olan filmlerin sansürlenmesi için çeşitli makamlardan istekler geliyordu. Örneğin I. Dünya Savaşı arifesinde İstanbul sinemalarında gösterileceği duyurulan “*Şeyh Senusi Hazretleriyle İtalyanların Harp ve Mücadelesi*” başlıklı film buna örnek teşkil eder. Hariciye Nezareti, İtalyanlarla ilişkilerde problem oluşturabileceği gerekçesiyle söz

48 ATASE, BDH, 414-259/1637-001-071-083, tarihsiz.

49 BOA, DH.EUM.VRK, 28/51, 001, 4 Mart 1334.

konusu filme sansür uygulanmasını istedi. Nezaret tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen bir yazıda, Şeyh Senusi ile İtalyanların muharebe ve mücahedesini konu alan sinema filmlerinin denetlenmesi istendi. Nezaretin ifadesine göre bu istek İtalyan sefaretî tarafından dile getirilmişti. Yazıya göre 10 Mayıs 1914 tarihli *Sabah* gazetesinin dördüncü sahifesinin birinci sütununun sonlarında yer alan “*Pek Yakında Emsali Görülmemiş Sinema*” başlığıyla Millet Tiyatrosunda gösterileceği işaret edilen “*Şeyh Senusi Hazretleriyle İtalyanların Harp ve Mücadelesi*” başlıklı sinema görüntülerinin halk arasında milli hisler yaratacağı dolayısıyla sinema gösterimi sırasında seyirciler arasında İtalyanlar dahi bulunduğu için bu milli hislerin şevkiyle Osmanlı hoşgörüsüne aykırı hadiseler ortaya çıkabileceği ifade edilmişti. Böyle bir durumun yaşanması halinde de devletlerarası iyi ilişkilere olumsuz tesir edeceği hatırlatıldı. Hariciye Nezaretî'nin ifadesine göre İtalya sefaretî söz konusu filmin gösteriminden vazgeçilmesini talep etmekte idi. Nezaret mevzu bahis olan sinema filmleri hakkında zabıtaya tahkikat yaptırılmasını, öngörülen bir hadisenin ortaya çıkması halinde mahalli asayişin sağlanmasını, sinema gösteriminden sarfı nazar edilmesini ve neticeden Hariciye Nezaretinin haberdar edilmesini istedi⁵⁰. İtalyan sefaretini ve Osmanlı Hariciye Nezaretini harekete geçiren ilan şu şekilde idi;

“*Pek Yakında Emsali Görülmemiş Sinema*”

*Hayli vakitlerdir beklenmekte olan (Şeyh Senusi Hazretleriyle İtalyanların Muharebe ve Mücadelesi).... Şeyhi müşarünileyhin mücahedeye iştirakleri tafsilatlı yakında Millet Tiyatrosunda irae edilecektir*⁵¹.

İtalya sefaretî bu konuyla ilgili bütün sinema gösterimlerini engellemekte kararlıydı. Daha önce Millet Tiyatrosunda gösterimi ilan edilen filme sansür konulması için yaptığı girişimin ardından bu kez Makriköy Belediye Bahçesinde yapılacak gösterimi de engellemek için harekete geçti. Bunun için Hariciye Nezaretine tekrar bir yazı gönderdi. Söz konusu yazıda İtalyanlarla muharebe ve mücahede unvanlı sinema görüntülerinin halka gösterilmesinin İtalyan hükümeti nezdinde mevcut münasebetlere olumsuz tesir edeceği belirtilerek filmin gösterimden kaldırılması talep edildi. Nezaretin daha evvel yani 10 Mayıs 1914'te Dahiliye Nezaretine gönderdiği yazıya ek olarak yeniden bir yazı gönderildi. 4 Haziran 1914 tarihli bu son tahriratta Şeyh Senusi ile İtalyanların muharebe ve mücahededelerini konu edinen sinema filmlerinin önlenmesi için ilanlara ve sinema gösterimine müdahale edilmesi istendi. Yazıya göre 4 Haziran 1914 tarihli *Sabah* gazetesinin

50 BOA, Hariciye Nezaretî İdare (HR.İD), 176/44, 001, 27 Nisan 1330/10 Mayıs 1914; “Pek Yakında Emsali Görülmemiş Sinema”, *Sabah*, Nr. 8852, 10 Mayıs 1914 (14 Cemaziyelahir 1332/27 Nisan 1330), s. 4.

51 “Pek Yakında Emsali Görülmemiş Sinema”, *Sabah*, Nr. 8852, 10 Mayıs 1914 (14 Cemaziyelahir 1332/27 Nisan 1330), s. 4; BOA, HR.İD, 176/44, 002.

dördüncü sahifesinin ikinci sütununun başında yer alan “*Makriköy Belediye Bağçesinde*” başlıklı ilanında gösterileceği bildirilen filmin halka izletilmesi, İtalya ile münasebetlere olumsuz tesir edebilirdi. Böyle bir duruma meydan vermemek adına film gösteriminden vazgeçilmesi talep edildi⁵². Hariciye Nezareti 17 Haziran 1914’te Dahiliye Nezaretine gönderdiği diğer bir tahriratta da bu isteği yineledi. Zira yine *Sabah* gazetesinin 17 Haziran 1914 tarihli nüshasının dördüncü sayfasının birinci sütununun ortasında Beşiktaş’ta bir tiyatrodaki aynı filmin gösterileceğine yönelik bir ilan söz konusu idi. Hariciye Nezareti aynı çekinceleri tekrarlayarak film gösteriminden vazgeçilmesini talep etti⁵³.

Hariciye Nezaretinin bu isteklerine karşılık olarak Dahiliye Nezareti tarafından 19 Haziran 1914’te gönderilen cevabi yazıda İstanbul’daki sinemacılar tarafından ilan edilen “*Şeyh Senusi Hazretleriyle İtalyanların Muharebe ve Mücahededesi*” adlı sinema görüntülerinin ilanlarda ifade edildiği gibi olmadığı, zira filmlerin içeriğinin ilanlarda ifade edilen içerikle uyuşmadığı dile getirildi. Ancak yine de İtalyan hükümeti nezdinde bir şüpheye meydan vermemek ve hükümetler arasındaki mevcut münasebetlere olumsuz tesir yaratacak bir durum oluşturmamak için filmin gösteriminin durdurulması yolunda ilgili kişilere tebligat gönderileceği bildirildi⁵⁴.

2.3. Adaba Aykırı Sinema Filmlerinin Sansürü

Sinemada adaba aykırı filmlerin sansürlenmesi savaşa özgü bir durum değildi. Yukarıda ifade edildiği üzere savaştan önce de bu tür filmlerin sansürü yapılmakta idi. Ancak savaş döneminde sinema salonlarının yaygınlaşması, sinemanın bu dönemde hatırı sayılır bir seyirci kitlesine ulaşması, savaş döneminde şehirlerde yaşanan toplumsal ve ekonomik sıkıntılar sinemalardaki gösterimlerin denetimini zorunlu hale getirmişti⁵⁵.

Savaştan önce başka memleketlerde sinema sansürünün nasıl işlediğine dair araştırmalar vardı. Örneğin Osmanlı matbuatında Almanya’da sansür sisteminin nasıl işlediğine yönelik yazılar söz konusu idi. Bu meyanda Mehmed Rauf’a göre Almanya, sinema sansürünü iyi uygulayan devletlerdendi. Almanya’da, ihtirasları tahrik eden ve insanı heyecanlandıran şeritlerin gösterilmesi engelleniyordu. Sinemalarda cinayet sahneleri kesinlikle yasaktı. Bu tür filmleri izlemek isteyen seyirciler için cazibesi az olmakla birlikte karıncaları yiyen haşerat manzarası gösteriliyordu. Sinemalarda çocuklar her

52 BOA, HR.İD, 176/45, 001, 22 Mayıs 1330.

53 BOA, HR.İD, 176/46, 002, 4 Haziran 1330.

54 BOA, HR.İD, 176/46, 001, 6 Haziran 1330.

55 Özde Çeliktemel-Thomen, “Regulating Exhibitions...”, s. 84-89.

oyuna serbestçe giremiyorlardı. Hatta babalarının ve annelerinin refakatinde geldikleri oyunlarda bile çocuklar için muzır addedilen kısımlarda dışarı çıkartılmakta idiler. Filmin o kısmı bittikten sonra içeriye girmelerine müsaade ediliyordu. Mehmed Rauf, Almanya'da sinemanın siyasi bir eğlence olduğunu da vurgulamış ve siyasi içerikli film yapılarak bütün sinemalarda üç aydan fazla bir süre izletildiğini dile getirmişti⁵⁶.

Savaş döneminde daha önceki dönemlerde olduğu gibi genel adaba ve ahlaka aykırı, dini duyguları rencide edici, toplumda fesat çıkaracak türden filmler özellikle toplumun ve askerlerin adabını korumak açısından yasaklandı. Ancak yasağa rağmen zaman zaman sinemalarda ifade edilen özelliklerde filmlerin gösterilmesi söz konusu oldu. Toplumun genel ahlakını bozucu filmlerin gösteriminin engellenmesi hususunda Başkumandanlık Vekâletinin ciddi uyarıları vardı. Örneğin Osmanlı Ordu-yu Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti 2. Şube tarafından 7 Eylül 1916'da Polis Müdüriyeti Umumiyesine gönderilen bir yazı buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Yazıya göre 24-25 Ağustos gecesi sinemalarda umumi ahlaka aykırı şeritler gösterildiği haber alınmıştı. Avrupa'ya ait çeşitli kanunların takdir edildiğini ancak bazı batılı çevrelerin içine düştüğü ahlaksızlıkların Osmanlı topraklarında temsil edilmesinin mümkün olamayacağı, bu hal devam ederse bazı aktör ve aktrislerin sinema vasıtasıyla Türk gençliğinin, Anadolu köylülerinin ve askerlerinin ahlakını bozabileceği uyarısında bulunulmuştu. Yazıda ayrıca sinemalarda Katolik ayinini temsil eden şeritlerin gösterildiği belirtilerek bu durumun Müslüman ahali arasında fesada neden olabileceğinin altı çizildi. Yazının devamında “*sinemalarda vatanperverane his uyandıracak bize ait askeri resmigeçitleri ve ordu muharebeleri, ahlaki tiyatro ve tarihe ait levhalar gibi şeritler gösterilmesi bilhassa şayan-ı tercihtir*” ifadelerine yer verildi. Son olarak umumi adaba muhalif ve fesada neden olan şeritlerin gösterimine kesinlikle izin verilmemesi istendi⁵⁷.

Sinemalarda gençler ve tahsil gören öğrencilerin ahlakını zedeleyecek filmlerin gösteriminin önlenmesine yönelik sıklıkla uyarılar gönderildiği arşiv belgelerinden takip edilmektedir. Örneğin Osmanlı Ordu-yu Hümayun Başkumandanlığı Vekâleti 2. Şube tarafından Polis Müdüriyeti Umumiyesine gönderilen 8 Eylül 1916 tarihli yazıda sinemalarda, tahsil gören öğrencilerin dikkatlerini çekecek şekilde ahlak bozucu filmler gösterildiğinin ihbar edildiği bildiriliyordu. Bu durumun önüne geçmek için oynayacak filmlerin özel bir heyet tarafından tetkiki ve diğer mntıklalarda da özel memurlar tayin

56 Mehmed Rauf, “Musahabe: Garpda Hayat- Sinemanın Faideleri”, *Tanin*, 6. Sene, No: 1853, (7 Şubat 1329/20 Şubat 1914), s. 3; Arda Odabaşı, *Milli Sinema...*, s. 98-99.

57 *ATASE, BDH*, 413-11/1632, 038, 25 Ağustos 1332.

edilerek, sansürden geçmemiş bu gibi filmlerin gösteriminin menedilmesi ve filmlerin mutlaka sansüre tabi tutulması rica edildi⁵⁸.

Savaş döneminde sinema üzerinde sansür ve denetim açısından yasaklar konulmakla birlikte toplumsal tabanda bunu uygulayabilmek çok mümkün olmadı. İstanbul'da sinema gösterimlerinde toplumsal ahlaki zedeleyici gösterimler yapılmakta hatta buna çocuklar da şahit olmaktaydı. Savaş koşulları nedeniyle özellikle terbiye ve himayeye muhtaç olan çocukların bu filmleri izlemesi İstanbul Valisinin dikkatinden kaçmamıştı. Vali bunun için yasal bir düzenlemenin yapılmasını talep etti. Konuyla ilgili olarak 13 Kasım 1916'da İstanbul Vali Vekili tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda İstanbul'da mevcut umumi sinemalara çocukların da devam ettiği, bu sinemalarda gösterilen filmlerin birçoğunda cinayet vakalarına ait sahneler bulunduğu ve bu sahnelerin çocukların ruh sağlığına olumsuz tesir ettiği bildirilmekteydi. Çocukların bu sahnelerden örnek alarak bu tür olaylara meylettikleri, çocukları bu zararlardan korumak için onlara mahsus hususi sinemalar istisna olmak üzere bazı memleketlerde olduğu gibi burada da umumi sinemalara on altı yaşından küçük çocukların kabul edilmemesi hususunda bir düzenleme yapılması talep edildi. Çocukların terbiyesine yardım ve çocukların ruhi durumları üzerinde mühim tesirleri görülen ve görülecek olan sinemalar hakkında da yazılı bir esasa göre karar verilmesi istendi⁵⁹.

Dahiliye Nazırı Talat Bey çocukların sinemalarda cinayet filmleri izleyerek ruh sağlığının bozulmasını önlemek için bu sorunun ivedilikle çözülmesini sağlamaya çalıştı. Bu meyanda çocukların ruh sağlığının korunması açısından sinemalara on altı yaşından küçük çocukların girişinin yasaklanması için daha evvelden hazırlanmış olan nizamname layihasına bir fıkra eklenmesini talep etti. Bu kapsamda 21 Aralık 1916'da çalışmayı Sadaret makamına sundu. Bu çalışma "*Tiyatro, Sinema ve Buna Mümasil Lu'biyat Mahallerinin Sureti Küşad ve İdareleri Hakkında*" düzenlenen, 19 Ağustos 1916'da Şura-yı Devlete sunulan, Şura-yı Devletçe tetkik ve müzakere edilen fakat henüz onaylanmamış olan nizamnameye bir fıkra eklenmesi şeklindeydi⁶⁰. Çünkü söz konusu nizamname layihasının 23 Ağustos 1916 tarihi itibarıyla henüz mazbatası hazırlanmamıştı⁶¹. Bu nedenle layihaya çocuklarla ilgili bir madde eklenmesi mümkün olabilirdi. Sadaret makamı, 24 Aralık 1916'da Şura-yı Devlete bir yazı göndererek sinemalarda gösterilen cinayet filmlerinin çocukların ruh hallerini ve sağlığını bozmaması için

58 ATASE, BDH, 413-11/1632, 038-01, 26 Ağustos 1332.

59 BOA, DH.EUM.VRK, 28/22, 001, 16 Muharrem 1335/31 Teşrinievvel 1332.

60 BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), 4446/333413, 002, 25 Safer 1335/8 Kanunuevvel 1332.

61 BOA, BEO, 4446/333413, 003, 10 Kanunuevvel 1332.

çocuklara mahsus hususi sinemalar hariç olmak üzere umumi sinemalara on altı yaşından küçük çocukların kabul edilmemesi için “*Tiyatro, Sinema ve Buna Mümasil Lu’biyat Mahallerinin Sureti Küşad ve İdareleri Hakkında*” düzenlenen nizamnameye bir fıkra eklenmesini talep etti⁶².

Bu bilgi üzerine Dahiliye Nezareti harekete geçti. Dahiliye Nazırı Müsteşar Vekili Osman Bey tarafından İstanbul Polis Müdürü Umumisi Ahmed Bey’e gönderilen 22 Kasım 1916 tarihli yazıda, İstanbul Valiliği tarafından verilen bilgiler dile getirildi. Çocukların ruh sağlığı ve ahlaki yapılarının bozulmaması için İstanbul’da bulunan sinemalarda çocuklara mahsus eğlenceli ve faydalı olan özel sinemalar istisna olmak üzere on altı yaşından küçük çocukların sinemalara girmesinin yasaklanması hususunda görüşlerinin bildirilmesi istendi⁶³. Dahiliye Nezaretinin bu görüş talebi üzerine İstanbul Polis Müdüriyeti tarafından gönderilen 14 Aralık 1916 tarihli görüş yazısında umum sinemalara on altı yaşından küçük çocukların kabul edilmemesi uygulamasının gayet yerinde olacağı ifade edildi. Söz konusu yazıda, gelişmiş olan Avrupa ülkelerinde her hususta gösterdikleri itina ve ihtisas dolayısıyla tiyatro ve sinema gibi çocukların terbiye ve ruhsal sağlıkları üzerinde etkili olan araçları sınıflandırmaya tabi tutulduğu, çocukların ruh sağlığını ve ahlakını korumak için bu alanı seviye ve derecelerine göre belirledikleri dile getirildi. Ancak maalesef Osmanlı’da böyle bir sınıflandırma yapılmadığı gibi sinema ve tiyatronun etkileri de sınırlı ölçülerde görülmüş hatta kimsenin dikkatini çekmemişti. Ancak gelinen noktada sinema ve tiyatronun gelişerek halk arasında yaygınlık gösteren bir eğlence türü olduğu ve hatta halk tarafından cinayet ve ahlak dışı filmlere fazlaca ilgi gösterildiği ifade edildi. Evvelce dile getirildiği gibi tahsil ve terbiye gören çocukların üzerindeki olumsuz tesiri olan bu durumun memleketin istikbali için son derece önemli olduğu belirtildi. Tiyatro ve sinemalarda halka gösterilen ve çocukların ahlakını bozan, onları atalet ve ahaksızlığa sevk eden ve bu nedenle çocukları küçük yaşlarda suça meyilli hale getiren şartları ortadan kaldırmak gerektiğinin altı çizildi. Bu kapsamda on altı yaşından küçük olup terbiye ve himayeye muhtaç bulunan çocukların gelişigüzel bir şekilde sinema ve tiyatrolara girmesinin menedilmesi, ancak Cuma ve tatil günlerinde kendi eğitim düzeylerine ve yaşlarının gerektirdiği fikir seviyelerine uygun olarak sinema ve tiyatro gösterilerine katılmasının uygun olacağı belirtildi. Alınacak bu tedbirlerle beraber toplumun genel ahlakının korunabileceği ifade edildi. Bunun için bir mazbatanın hazırlanmasının uygun olacağı dile getirildi⁶⁴.

62 BOA, BEO, 4446/333413, 001, 11 Kanunuevvel 1332/28 Safer 1335.

63 BOA, DH.EUM.VRK, 28/22, 002, 9 Teşrinisani 1332.

64 BOA, DH.EUM.VRK, 28/22, 003, 1 Kanunuevvel 1332.

Öte yandan sinema gösterimi için seçilen mekanların dini müesseselere yakın olması ahali arasında bazı hoşnutsuzluklara neden olmakta idi. Örneğin 31 Ağustos 1918 tarihli olup Kıbrıs Kadısı Ali Rifat Efendi tarafından Kıbrıs Vilayet Müsteşarlığına gönderilen bir yazıda şeri mahkeme karşısında bulunan ve sonradan mahkeme ile mektep arasında kalan ve cami avlusuyla sarılı kalmış arsada tiyatro ve sinema tesis edilmesi dini ve hayır müesseselerine hürmetsizlik olduğundan bu durumun engellenmesi istenmişti⁶⁵.

Dini günlerde Osmanlı Meşihat makamının sinema yasağına yönelik talepleri de bulunmakta idi. Örneğin Hazreti Peygamberin yaklaşan doğum günü münasebetiyle tiyatro, sinema ve eğlence yerlerindeki oyunların yasaklanması hususunda Daire-i Meşihat-ı İslamiye tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen bir tahriratta Edirne Vilayetinde tiyatro ve sinemalar ile ve diğer eğlence mahallerinin lu'biyat icra etmelerinin yasaklanması için Polis Müdüriyetine tebligat gönderilmesi talep edildi⁶⁶.

Sinemalarda adaba aykırı filmlere sansür uygulansa da toplumsal tabanda yasağa tam riayet mümkün olmuyordu. Bu durum savaşı sonrasında da devam etti. Dahiliye Nezareti duruma müdahale ederek Polis Müdüriyetine gönderdiği uyarı yazılarında sinemalarda adab ve ahlaka mugayir filmler gösterilmesinin engellenmesi talebinde bulunuyordu. Polis Müdüriyeti tarafından gönderilen cevabi yazılarda ise sinemalarda yapılan tetkikler sonucunda yasağa rağmen oynatılan filmlerin isimleri ve oynatılan sinemaların isimleri zikrediliyordu. Örneğin 22 Haziran 1922 tarihli olup Polis Müdüriyetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda gençlere ve genç kızlara yasak olup ancak gençler arasında yeni merak ve heyecan uyandıran kayıtlarla sinemalarda gösterilmekte olan adaba ve ahlaka aykırı filmler hakkında yapılan incelemede “*Fahişenin Kızı*” adlı bir filmin Kadıköy’de ve “*İlyodosi Karnavale*” adlı diğer bir filmin ise Beyoğlu’nda Odeon Sinemalarında gösterildiği ifade ediliyordu. Bu hususta gerekli uyarılar yapılarak adaba aykırı filmlerin gösterimine fırsat verilmemesi hususunda uyarılar sıklaştırıldı⁶⁷.

2.4. Propaganda Filmlerinin Sansürden Geçirilmesi

I. Dünya Savaşı başlayınca Osmanlı topraklarında Alman yapımı propaganda filmleri gösterimi başladı. Bu meyanda Osmanlı topraklarının büyük bir bölümünde halk Alman istihbaratı tarafından hazırlanmış propaganda filmlerini izliyordu. İttihat ve

65 BOA, Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Evrakı (KB.MAA.FE), 4/26, 31 Ağustos 1918.

66 BOA, Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalem-i Evrakı (DH.EUM.AYŞ), 48/26, 002, 11 Rebiülevvel 1339/22 Teşrinisani 1336.

67 BOA, Dahiliye Nezareti Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı (DH.KMS), 62/18, 003, 22 Haziran 1338.

Terakki Cemiyetine bağlı paramiliter cemiyetler örneğin Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Alman prodüksiyonlarını halka ulaştırıyordu⁶⁸. Bu kapsamda Alman istihbarat heyetleri tarafından memurlara ve ahaliye bilgi aktarımını sağlamak için gösterilen sinema filmlerinin gösteriminin kolaylaştırılması için makamlar arasında yazışmalar söz konusuydu. Bununla ilgili olarak Dahiliye Nezareti tarafından birimlere gönderilen yazılarda Alman istihbarat heyeti tarafından ilgili memurlar eşliğinde ahaliye harple ilgili bilgiler vermek üzere bir istihbarat odası açılacağı ve burada bir sinematograf gösterileceği ifade edilerek kendilerine bu konuda yardımcı olunması istenmişti⁶⁹.

Savaş döneminde Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Avrupa'dan getirilen film ve kartpostalları kendi tekeline almak istedi. Bu şekilde film ve kartpostalların ahlaka aykırı olanlarının memlekete girmesi önlenmiş olacaktı. Cemiyet, Dahiliye Nezaretinden istekte bulunarak bu hakkı kendi inhisarına almak için başvuru yaptı. Cemiyetin ilk talebi 21 Temmuz 1918'de oldu⁷⁰. Ancak başvurusuna somut bir cevap alamadı. Bunun üzerine 29 Ağustos 1918'de talebini yineledi. Söz konusu talepte memleket dahilinde ecnebi artistler tarafından alınan ve bilhassa Osmanlı Devleti aleyhinde propagandalar için tek vasıta sayılan sinema şeritlerinin cemiyetin nezareti altında tertip edilmesinin memleketin faydasına olduğu ifade ediliyordu. Bu şekilde Osmanlı Devleti hakkında sinema yoluyla yapılan menfi izlenimler de engellenmiş olacaktı. Cemiyetin bu inhisarı almak istemesinin yegâne sebebi yabancılar vasıtasıyla memleket aleyhinde yapılan olumsuz propagandayı önlemek olarak ifade edildi⁷¹.

Harp başladıktan sonra Osmanlı Devleti ile silah arkadaşlığı içinde olan devletlerin sinema gösterimlerine müsaade edildiğini görmek mümkündür. Bu amaçla sinema gösterimi yapacak kişilere müsaade verilmekte idi. Örneğin Dahiliye Nezareti tarafından Konya Vilayetine gönderilen bir yazıda Avusturya harbine ait sinema şeritleri göstermek üzere Anadolu'da dolaşan Avusturyalı Golva Schmidt'in 23 Şubat 1916'da İzmir'den Konya'ya hareket ettiği bildirilmekteydi. Dahiliye Nazırı Talat Bey, Schmidt'in itimat edilmesi gereken bir kişi olmakla birlikte kendisine verilen izni suiistimale meydan verilmeyecek şekilde hareketlerinin izlenmesini istedi⁷². Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından bilahare Adana, Halep⁷³, Beyrut⁷⁴ Vilayetleri ile Niğde

68 Arda Odabaşı, *Milli Sinema...*, s. 115-116.

69 BOA, *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalemi Umumi (DH.EUM.KLU)*, 9/9, 001, 26 Mayıs 1331.

70 BOA, *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Altıncı Şube (DH.EUM.6.Şb)*, 45/9, 002, 21 Temmuz 1334.

71 BOA, *DH.EUM.6.Şb*, 45/9, 004, 29 Ağustos 1334.

72 BOA, *Dahiliye Nezareti Şifre Evrak (DH.ŞFR)*, 61/115, 001, 13 Şubat 1331.

73 BOA, *DH.ŞFR*, 62/107, 001, 10 Mart 1332.

74 BOA, *DH.ŞFR*, 63/120, 001, 13 Nisan 1332.

Mutasarrıflığına gönderilen yazılarda da Schmidt'in bölgede fotoğraf çekmemesi gerektiği hatırlatıldı. Adı geçen kişinin yalnız Avusturya harp sahnelerine ait sinema şeritleri göstermek üzere Anadolu'da seyahatine izin verildiği ifade edildi⁷⁵.

Avusturya veya Almanya'dan gelen uzmanların konferansları sırasında gösterecekleri filmlere de sansür uygulanmakta idi. Örneğin Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından Hariciye Nezaretine gönderilen 15 Ekim 1917 tarihli yazıda Berlin posta katiplerinden Nikola'nın sinema gösterimi eşliğinde bir konferans düzenleme talebi dile getirilmekteydi. Nikola'nın göstereceği filmlerin polis sansürüne tabi olduğu, gösterimine izin verilen filmler dışında herhangi bir gösterim yapmaması kaydıyla konferans verebileceği ifade edilmekteydi⁷⁶. Dahiliye Nezareti'nin bu cevabı Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey tarafından Berlin Sefiri Hakkı Paşa'ya bildirilmiş ve adı geçen kişinin belirtilen tarihlerde konferans vermesine müsaade edildiği iletilmişti⁷⁷.

Sinema gösterimi konusunda Osmanlı Devleti ile müttefikleri arasında önemli paylaşımlar vardı. Örneğin Osmanlı hükümeti, Berlin'den çeşitli konulara ait fotoğraf ve sinema görüntüleri talep etmesi üzerine Leipzig Matbuât Kalemî Ulum ve Fünuna Ait Fotoğraf ve Sinema Şubesi harekete geçti. Şube en son fotoğraf serilerinden oluşan bir listeyi de içeren fotoğraf ve görüntüleri hazırlayarak gönderdi. Ekli listeye göre her seriden numune olarak yeni fotoğraflar ve sinema için resimler de gönderebileceklerini ifade ettiler. Bu fotoğraflar içerisinde harp manzaralarını konu alan fotoğraflar ve görüntüler de vardı. Adı geçen şube tarafından Berlin sefaretine iletilen fotoğraf albümleri ve görüntüler 17 Şubat 1917 tarihinde Karargâh-ı Umumi İkinci İstihbarat Müdüriyetine gönderildi. Bu fotoğraf ve görüntüler, sansürden geçirilmek üzere İstanbul Sansür Müfettişliğine iletili. Müfettişlik bu belgeleri 22 Mayıs 1917'de tercüme ederek Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdüriyetine takdim etti⁷⁸.

Söz konusu fotoğraf listesi İstanbul'a ulaştığında fotoğrafçılar tarafından sınıflandırıldı. Bu fotoğraflardan arzu edilenlerin basımı gerçekleştirilecekti. Katalogun tamamı yerine her bir seriden bazı orijinal fotoğraflar numune olarak seçildi. Bunlardan arzu olunanlar fotoğraf halinde veya sinema resimleri olarak istenilen büyüklükte ve şekilde sipariş edilebilecekti. Gönderilen orijinal fotoğrafların seçildikten sonra iade edilmesi gerekliydi. Fotoğrafların birinci serisi coğrafyaya ait fotoğraflar olup Avrupa, Asya,

75 BOA, DH.ŞFR, 62/166, 001, 16 Mart 1332.

76 BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), 2441/69, 001, 15 Teşrinievvel 1333/28 Zilhicce 1335/15 Ekim 1917.

77 BOA, HR.SYS, 2441/69, 002, 20-21 Teşrinievvel 1333.

78 ATASE, BDH, 414-259/1637-001-20, 16.1.1333/16 Mart 1917; ATASE, BDH, 414-259/1637-001-24, 16.1.1333/16 Mart 1917.

Amerika, Afrika ve Avustralya'ya aitti. İkinci seri sosyal davranışlara yani toplumun hallerine aitti. Üçüncü seri ticaret, sanayi ve fen alanındaki gelişmelere ilişkin fotoğraflardan oluşmuştu. Dördüncü seride ise o döneme ait olaylar görüntülenmişti⁷⁹.

2.5. Yolcu ve Esirlerde Bulunan Fotoğraf ve Filmlerin Denetimi

Savaş döneminde yolcular üzerinde bulunan fotoğraf ve sinema şeritlerine yönelik bir sansür ve denetimin varlığından da bahsetmek gereklidir. Bu şekilde İtilaf devletlerine istihbarat olabilecek bilgi ve belgeler engellenmiş olacaktı. Örneğin Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 13 Nisan 1916 tarihli yazıda yolcuların üzerindeki film ve fotoğraflara el konulması gerektiği bildirilmişti. Bu yazı üzerine Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Beşinci Şube Müdürü tarafından ilgili birimlere gönderilen bir tahrirat dikkat çekmektedir. Söz konusu yazıya göre ellerinde vesikalari olsa bile asker veya sivil fark etmeksizin Bağdat'a giden yolcuların yolculukları sırasında aldıkları sinema filmlerini veya fotoğrafları topluca Altıncı Ordu Karargâhına teslim mecburdurlar. Anılan karargâh bu film ve fotoğrafları Karargâh-ı Umumiye gönderecekti. Sinema filmleri veya fotoğraf camları İstanbul'da incelendikten sonra sakıncalı olmayanlar sahiplerine iade edilecekti. Bu nedenle Altıncı Ordu mıntikasından çıkan fotoğraf ve filmlerin muayeneye tabi tutulmaları için Pozantı Emniyet Müfettişliğine bilgi verilmesi istenmişti⁸⁰.

Esirlere ait mektupların içinde bulunan kartlar, fotoğraflar ve filmler de mektup ve telgraflar gibi sansür edilmekte idi. Bu hususta Başkumandanlık Vekâletinin oldukça titiz davrandığı anlaşılmaktadır. Vekâlet özellikle esir mektuplarına ve içerisinde bulunan şerit ve fotoğraflara dikkat edilmesine yönelik uyarılar yaptı. Örneğin Başkumandanlık Vekâleti Karargâh-ı Umumi İkinci Şubeye gönderilen 29 Ağustos 1917 tarihli bir yazıda, Ankara Üsera Garnizonunda bulunan harp esirleri tarafından ailelerine hitaben yazılan ve içerisinde fotoğraflar barındıran on yedi adet mektup ve kart takdim edilmişti. Söz konusu yazıda bu mektupların sansürce tetkik edilerek zararsız oldukları takdirde mahallerine gönderilmesi için emir verilmesi istendi. Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi, mektupları ve içerisinde bulunan belgeleri incelemek için 1 Eylül 1917'te İstanbul Askerî Sansür Müfettişliğine gönderdi. Söz konusu yazıda on yedi adet mektup ile mektupların içinde bulunan fotoğrafların tetkik edilerek zararsız oldukları takdirde mahallerine gönderilmesi ve varakaların iade olunması istendi⁸¹. İstanbul Sansür

79 ATASE, BDH, 414-259/1637-001-025-029, 16.1.1333/16 Mart 1917.

80 BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Seyrüsefer Kalemi (DH.EUM.SSM), 5/6, 002, 31 Mart 1332.

81 ATASE, BDH, 2395/19-1, 29.8.1333.

Müfettişliği mektupları inceledi ve Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdüriyetine gönderdiği 5 Eylül 1917 tarihli cevabi yazıda anılan on yedi adet kart, fotoğraf ve mektubun tetkik edilerek içeriklerinin sorunsuz olduğunun anlaşıldığı ve mahallerine sevk edildiği bildirildi⁸².

2.6. Sinema İlanlarına Sansür

Başkumandan Vekili Enver Paşa, sinema ve tiyatro ilan ve afişlerinin neşir ve ilanını da yasaklamıştı. Bu hususta gönderdiği iki maddelik emir şu şekilde idi;

1- Cihan Harbinde askeri kıtaların harbin zorluklarını yüklenmelerine hanel getirmek için bundan sonra Osmanlı matbuatında özellikle de harp ihtiyaçları ve harp müesseseleri mıntkasında olanlar, başta tiyatro ve sinema, konser, sergi ve ziyafetler gibi lu'biyata ait olmak üzere zaruri ihtiyaçlardan olmayan zevk ve israfa yönelik satışla ilişkili olan makale ve ilanların neşredilmesi, sokaklara asılarak teşhir edilmesi yasaklanmıştır. Bu ilanların yalnızca oyun ve teşhir salonunda asılmasına müsaade olunmuştur.

2- Yasağa aykırı hareket edenler divan-ı askeriye sevk olunacaklardır⁸³.

Enver Paşa'nın Dahiliye Nezaretine gönderdiği 5 Şubat 1918 tarihli yazıda Osmanlı matbuatında ve sokaklarda görülen lu'biyat ilanlarına karşı kendisinin takdim ettiği talimatlarla ve açıklamalara uygun olarak hareket edilmesi ve bunun tatbik edilmesi için ilgili kişilere emir verilmesi istenmişti⁸⁴. Hatta bilahare 12 Şubat 1918'de gönderdiği diğer bir yazıda konulan yasağa aykırı hareket ederek lu'biyat reklamları ilan ve teşhirinde ısrar edenlerin meclisi vükelaca verilecek karara bağlı olmakla birlikte divan-ı askeriye sevklerine sebep olacak harekette bulunmuş sayılacakları ifade edilmekte idi. Enver Paşa, her durumda bu yasağın esaslarının İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesince takip edilmesini de istemişti. Enver Paşa'ya göre zaruri ve tabii ihtiyaçlar arasında olmayan ilanlar, mesela tuvalet ve zarafet maddeleri müşteri çekmeye yönelik reklamlar olduğundan bu ilanlar kaldırılmalı idi⁸⁵. Dahiliye Nezareti, Enver Paşa'nın 5 Şubat 1918 tarihli emrinde ifade ettiği divan-ı askeriye gönderilecekleri esasına itiraz etmiş ve 12 Şubat 1918'de Başkumandanlık Vekâletine gönderdiği tahriratta İdare-i Örfiye Kararnamesinin hükümlerine göre divan-ı askeriyede yargılamanın Meclis-i Vükela kararına bağlı olduğu hatırlatılmıştı⁸⁶.

82 *ATASE, BDH*, 2395/19-1, 1a, 5 Eylül 1333.

83 *BOA, DH.EUM.6.Şb*, 31/29, 003, tarihsiz.

84 *BOA, DH.EUM.6.Şb*, 31/29, 002, 5 Şubat 1334.

85 *BOA, DH.EUM.6.Şb*, 31/29, 001, 12 Şubat 1334.

86 *BOA, DH.EUM.6.Şb*, 31/29, 004, 12 Şubat 1334.

3. Savaşın Sonu ve Sinema Sansüründe Yeni Dönem

Savaşın sonunda Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesini imzalayarak savaştan çekilmesi sinema sansürü üzerinde yeni bir dönemi başlattı. Zira bundan sonra sinema üzerinde İtilaf devletlerinin denetim ve sansürü etkili oldu. İtilaf kuvvetleri komutanı General Wilson, sinemaların çalışma düzeni ve gösterilecek filmler hususunda bazı esaslar tespit etmişti. Bu esaslar 13 Mart 1919'da Harbiye Nezareti aracılığıyla ilgili birimlere gönderildi. Yazıda 10 Mart 1919 tarihinde ve bu tarihten sonra tiyatrolar, musiki holleri ve sinemaların 00:30'a kadar açık kalmasına müsaade edilecekti. Bu saatten sonra bütün müesseseler kapanmış olacak ve müessesenin memurları veyahut orada çalışanlar hariç olmak üzere bu binalarda hiçbir kimse bulunmayacaktı. Nizamnameye aykırı hareket edenlerin ruhsatları geri alınacaktı. Bu emre aykırı hareket edenlerin İtilaf kuvvetlerine saldırdıkları kabul edilerek gerekli cezaya çarptırılacakları bildirilmişti⁸⁷. Bilahare Harbiye Nezareti tarafından gönderilen 16 Mart 1919 tarihli diğer bir yazıda ise Dersaadet Kuva-yı İtilafiye Başkumandanı General Wilson tarafından verilen emir üzerine Alman, Avusturya, Macaristan veya Bulgar yapımı veya menşeleri adı geçen memleketlere ait olan sinema filmlerinin gösterilmesinin İtilaf devletlerine hakaret suretinde telakki edileceği, filmlerin kati surette yasaklandığı ifade edilmekte idi. Bu emre muhalif hareket edenlerin İtilaf devletlerine karşı bir saldırı yapmış gibi sayılacakları, buna cüret eden müesseselerin bir sonraki emre kadar kapatılacağı bildirilmekte idi⁸⁸.

Sonuç

Arşiv verilerinden çıkartılan sonuç I. Dünya Harbi sırasında sinema üzerinde askerî sansür uygulandığını ortaya koymaktadır. Ancak toplumsal tabanda bu yasağın tam anlamıyla karşılık bulduğunu söylemek zordur. Zira adaba aykırı filmlerin gösteriminin yasaklanmasına rağmen İstanbul'un birçok sinemasında bu tür filmlerin gösterilmeye devam edilmesi bunun en büyük kanıtıdır.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı sırasında haberleşme, basın başta olmak üzere sinema, tiyatro ve diğer lu'biyyat alanlarına sansür uyguladı. Savaş koşulları nedeniyle artan devlet gücü, yeni gözetim ve kontrol biçimlerini beraberinde getirdi. Telgraf ve mektuplara uygulanan sansür, mahremiyet hakkını kırılğan bir noktaya ulaştırmıştı. Bütün bu kontrol mekanizmaları her türlü bilginin düşman eline geçmesini engellemek ve propaganda faaliyetlerinin önüne geçmek üzere tasarlandı. Bu anlamıyla I. Dünya

87 BOA, DH.EUM.AYŞ, 2/2, 001, 13 Mart 1919.

88 ATASE, İstiklal Harbi (İSH), 279/75ab, 30 Mart 1335; ATASE, İSH, 313/117, 30 Mart 1335; BOA, DH.EUM.AYŞ, 2/2, 003, 16 Mart 1335.

Savaşı sansür ve devlet denetimi tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil etti. Zira bu savaş, savaşın anlamını değiştirdi. Savaş artık sadece orduların çatışması değil bundan daha fazlası yani toplumların çatışması olarak görülmeye başlandı. İç cephede başarısızlık, cephe yenilgisine yol açabilirdi. Dolayısıyla kamuoyunu güçlü tutmak zorunlu oldu. Bu durum tüm haberleşme sisteminin, matbuatın ve sinema ve tiyatro gibi modern sanatların sansüre tabi tutulmasını sağladı. Bu şekilde getirilen kısıtlamalarla sinemada neyin ifade edilip edilmeyeceğini kontrol eden sayısız düzenleme yapıldı.

Osmanlı'da film sansürü öncelikle askerî sansür heyetleri tarafından icra edildi. Ancak uygulamada ciddi sıkıntılar yaşandı. Askeri sansür heyetlerinin iş yükünün oldukça fazla olması film sansürüne yönelik vazifenin aksamasına neden oluyordu. Bu meyanda siyasi içeriklere sahip olup sansürlenmesi gereken filmler dikkatle incelenmediği için sansür sistemi aksamakta idi. Bu durum Başkumandanlık Vekâletinin emriyle değiştirildi ve film sansür görevi Polis Müdüriyetine bırakıldı. Bir hükümet sansürü tarafından onaylanmayan herhangi bir film gösterime giremedi. I. Dünya Savaşı'nda sansürlenmiş filmlere bakıldığında İtilaf devletlerini üstün gösterecek ordu görüntüleri, İtilaf kuvvetlerine ait savaş ve propaganda filmleri, adaba aykırı filmler, toplumu bölücü içerikteki filmler ve Osmanlı hükümeti ile diğer devletlerin arasındaki diplomatik ilişkileri bozabilecek nitelikteki filmlerin yasaklandığı görülmekte idi.

Osmanlı Genelkurmayı, sinema sansürünü müttefiki olan Avusturya ve Almanya'nın sinema ve tiyatrolar hakkında uyguladıkları hükümleri ve sansür işlemlerini örnek alarak yaptı. Sinemalarda vatanperver hisler uyandıracak Osmanlı ordusu resmigeçitleri, ordu muharebeleri, ahlaki şeritler ve tarihe ait levhalardan oluşan şeritlerin gösterilmesine müsaade edildi. Bununla birlikte İtilaf devletlerini üstün gösterecek ordu görüntüleri, ahlaka aykırı ve toplumu bölücü şeritler yasaklandı.

Sinema sansüründe dikkat çeken en önemli husus savaş döneminde çocuklara yönelik sinema sansürünün gündeme gelmesiydi. İstanbul'da sinema gösterimlerinde filmlerin birçoğunda cinayet vakalarına ait sahneler bulunuyordu. Bu sahnelerin çocukların ruh sağlığını olumsuz etkilediği açıktı. Bu nedenle Osmanlı makamları çocukların bu sahnelerden örnek alarak zarar görmelerini önlemek için on altı yaşından küçük çocukların umumi sinemalara kabul edilmemesi hususunda bir düzenleme yaptı. Dahiliye Nazırı Talat Bey çocukların sinemalarda cinayet filmleri izleyerek ruh sağlığının bozulmasını önlemek için ivedilikle çözüm bulmaya çalışanlardan birisi idi. Bu meyanda 19 Ağustos 1916'da Şura-yı Devlete sunulan “*Tiyatro, Sinema ve Buna Mümasil Lu'biyat Mahallerinin Sureti Küşad ve İdareleri Hakkında*” düzenlenen kanun layihasına bir

madde eklendi. Bu kapsamda on altı yaşından küçük olup terbiye ve himayeye muhtaç bulunan çocukların gelişigüzel bir şekilde sinema ve tiyatrolara girmesinin menedilmesi, ancak Cuma ve tatil günlerinde kendi eğitim düzeylerine ve yaşlarının gerektirdiği fikir seviyelerine uygun olarak sinema ve tiyatro gösterilerine katılmasının uygun olacağı anlaşılmıştı. Ancak düzenleme yasalaşmadı.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 17.FENED.13 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study is supported by Afyon Kocatepe University Scientific Research Projects Coordination Unit. Project Number: 17.FENED.13

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri⁸⁹

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE)

2. Araştırma Eserler

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları, İstanbul, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, 2015.

Beyoğlu, Süleyman: *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2018.

Ceylan, Ayhan: "Osmanlı Sinemasında Genel Hukukî Düzenleme", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 17 S. 34, Güz 2018/2, s. 1-29.

Çeliktemel-Thomen, Özde: "Hayal Hakikat Olursa: Osmanlı İstanbul'unda Filmler, Gösterimler, İzlenimler (1896-1909)", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, S. 75, Sinema Tutkusu 4, Kasım Aralık Ocak 2015-2016, s. 155-179.

Çeliktemel-Thomen, Özde: "Regulating Exhibitions at Cinema-Houses in Imperial Istanbul", *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 1, 2018, s. 81-112.

Kalemler, Hüseyin: "I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Sansür Uygulaması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 62, 2018, s. 509-538.

89 Kullanılan arşiv belgelerinin künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

- Mehmed Rauf: “Musahabe: Garpdâ Hayat- Sinemanın Faideleri”, *Tanin*, 6. Sene, No: 1853, (7 Şubat 1329/20 Şubat 1914), s. 3.
- Odabaşı, İ Arda: *Milli Sinema Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017.
- Özön, Nijat: *Türk Sineması Kronolojisi (1895–1966)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968.
- Öztürk, Serdar: “Türk Sinema Tarihinin Altpolitikası (1896-1923)”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, C. 8, S.1, Temmuz 2013, s. 251-262.
- “Pek Yakında Emsali Görülmemiş Sinema” *Sabah*, Nr. 8852, Yirmi Beşinci Sene, 10 Mayıs 1914 (14 Cemaziyelahir 1332/ 27 Nisan 1330), s. 4.
- Sim, Şükrü: *Türkiye'de Sinema Filmleri ve Sansür*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- Webb, Ross: “Censorship and Surveillance in the First World War”, *Counterfutures*, Nr. 8, 2019, s.184-189 (<http://counterfutures.nz/8/Webb%20review.pdf>).

